

Ivica Martinović

Humanist, filozof i teolog Juraj Dragišić

Medju hrvatskim humanistima, filozofima i teologima jedno je ime obilježilo drugu polovicu 15. stoljeća: Juraj Dragišić. Njegov uzbudljiv životopis, ponajviše susreti s osobama koje su opečatile europski duhovni krajolik onoga vremena, svjedoči sâm za sebe. Možda nigdje tako kao u Dragišćevu primjeru opis životnoga puta ne otkriva značenje ostvarenoga djela.

Prognanik iz Bosne Srebrene

Oskudni podaci što opisuju početke Dragišćeva života potječu isključivo iz franjevačkih i dubrovačkog arhiva.¹ U jednom kasnijem popisu članova franjevačkoga reda zabilježeno je da je Juraj Dragišić podrijetlom »iz grada što se zove Srebrenica, u pokrajini Bosni koju Turci posjedaju«.² Rođen je oko 1445. godine. Redovnički put od novicijata do đakonskoga ređenja prošao je u Bosni Srebrenoj, po svoj prilici u samostanima usorske kustodije jer je njoj pripadala Srebrenica. Poslije pada Bosne u turske ruke 1463. godine sklonio se u Zadar »istrgnut iz ruku najlučih neprijatelja«, kako će zapisati u predgo-

- 1 Usp. pet temeljnih studija o Dragišćevu životu: Bazilije Pandžić, »Vida y obra de Jorge Dragišić, un humanista, filósofo y teólogo croato en el Renacimiento italiano«, *Studia croatica* 11 (1970), pp. 114–131; Zvonimir Cornelius Šojat, *De voluntate hominis etusque praeminentia et dominatione in anima secundum Georgium Dragišić (c. 1448–1520)* (Vicetiae: LIEF, 1972), poglavlje »De vita et operibus Georgii Dragišić« na pp. 23–66; Ferdinand Stipe Ćavar, *Giorgio Benigno Salviati, OFMConv. (Juraj Dragišić, c. 1444–1520): Profilo bio-bibliografico* (Roma: Tipografia »La Roccia«, 1977), 89 pp; Zdravko Šundrica, »Đuro Dragišić i Dubrovnik«, *Dubrovnik* 25 (1982), br. 4, pp. 11–41; Elisabeth von Erdmann-Pandžić/Basilius Pandžić, *Juraj Dragišić und Johannes Reuchlin* (Bamberg: Bayerische Verlagsanstalt, 1989), osobito poglavlje »Zu Leben und Werk von J. Dragišić«, pp. 71–93. — Studija Bazilija Pandžića pionirski je rad o Dragišćevu liku, prvi koji je bio utemeljen na arhivskim istraživanjima. Spoznaje o Dragišću dopunili su Ferdinand Ćavar podacima iz arhiva franjevaca konventualaca; a Zdravko Šundrica podacima iz dubrovačkog arhiva.
- 2 Prema Abateovim regestama franjevačkih dokumenata za razdoblje 1488–1494. usp. Bazilije Pandžić, »Život i djela Jurja Dragišića (o. 1445–1520)«, *Dobri pastir* 26 (1976), pp. 3–27, na p. 4: »Magister Georgius est de burgo qui dicitur Argentina in Provincia Bosne quem Turci occupant.«

voru svoga glavnog teološkog djela *De natura angelica* (*O andeoskoj naravi*).³ Iz Zadra u Ferraru poveo ga je generalni vikar franjevačkoga reda. Ondje je franjevac iz Bosne Srebrene pridijeljen ferarskom samostanu i bolonjskoj vikariji.

Dragišić je teologiju studirao u samostanskim učilištima svoga Reda. Petogodišnji je studij započeo u Ferrari, a dovršio ga je u Bologni, gdje ga je, najvjerojatnije, u Duns Scotovu nauku poučavao engleski subrat, kasniji primas Irske John Foxholes.⁴ U bolonjskoj je katedrali i zaređen za svećenika 1469. godine.

Susret s kardinalom Bessarionom

U vrijeme oblikovanja različitih struja u franjevačkom redu mladi svećenik Dragišić odlučio je, najvjerojatnije krajem 1469. godine, prići struji konventualaca koja je okupljala učenjake. U samostanu Dvanaestorice Apostola (*Dodici Apostoli*), u živom duhovnom središtu ondašnjega Rima, on se počeo susretati s filozofom Bessarionom, kardinalom zaštitnikom franjevačkoga reda i prvakom platoničkoga kruga u Rimu. Druženje s uglednim kardinalom, koji je na firentinski sabor stigao s kršćanskoga Istoka kao nadbiskup Niceje, presudno je utjecalo na Dragišćevo filozofske usmjerene, književne početke i duhovnu odvažnost koja ga nije napuštala cijelog života. Dapače, pridjevak *Benignus*, koji se susreće na naslovcama svih Dragišćevih objavljenih djela, odabran je Bessarion da bi opisao dobru narav i dobrohotni način obrazlaganja mladoga Jurja. A Dragišić je u svojoj angelologiji priznao da mu je Bessarion bio i »otac i zaštitnik i glavni poticatelj u spoznanju ljudskih i božanskih stvari«.⁵

Dragišćev književni prvijenac potekao je iz duhovne bliskosti mladoga hrvatskog franjevca i uglednoga grčkog starine. Odgovarajući revnom aristoteličaru Georgiosu iz Trabzona, Bessarion je 1469. godine objavio *In calumniatorem Platonis* (*Protiv potvoritelja Platona*), prvo podrobno djelo o Platonovoj filozofiji na Zapadu. Protivnik mu je uzvratio optužbom da je napisao djelo koje sadrži 13 heretičnih tvrdnjâ. U prijepor se uključio mladi Dragišić braneći Bessarionova stajališta spisom koji je, prenijet u Englesku, zagubljen još za Dragišćeva života. Tim je spisom, ako je vjerovati Dragišćevoj bilješci u *De natura angelica*, »prestala cijela prepirka«.⁶ Prvo što je Dragišić napisao bila je,

3 »Prohoemium« u: Georgeus Benignus, *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus* (Florentiae, 1489), f. a1rb: »e manibus sevissimorum hostium ereptus«. Usp. Ćavar, *Giorgio Benigno Salviati*, p. 24.

4 Usp. Pandžić, »Život i djela Jurja Dragišića«, p. 8; Ćavar, *Giorgio Benigno Salviati*, p. 29 i 31.

5 Georgeus Benignus, *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus* (Florentiae, 1489), f. l2rb: »pater et protector et in eruditione humanarum divinarumque rerum precipuus fautor«. Usp. Ćavar, *Giorgio Benigno Salviati*, p. 31.

6 Georgeus Benignus, *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus* (Florentiae, 1489), f. l2ra: »Et prorsus ac si parum de supernis venisset, omnis altercatio extincta est.«

dakle, obrana (*defensio*). Toj će se književnoj vrsti vraćati do kraja života i s njom polučiti europski odjek. Istom duhovnom ozračju duguje i drugo Dragišćevo djelce. Naslovnicu rukopisa, što se uspio očuvati do naših dana, krasiti posveta Bessarionu. Dragišić je 1. lipnja 1471. godine pribivao javnom razgovoru u kojem su najutjecajniji sugovornici bili dvojica kardinala, i to Francesco della Rovere (kasnije papa Sikst IV.) i Bessarion. Tijek rasprave zabilježio je u spisu *De libertate et immutabilitate Dei* (*O slobodi i nepromjenjivosti Božjoj*), u kojem je obrazložio da vječna nepromjenjivost i sveznanje Božje, čak i kad su u pitanju budući događaji, ni najmanje ne ništi slobodnu volju čovjekovu.

I dvije sljedeće postaje Dragišćeva života vrlo su vjerojatno povezane s kardinalom Bessarionom. Iz Rima je Dragišić krenuo u Pariz i Oxford radi usavršavanja svojih teoloških spoznaja. Do Pariza je, izgleda, dospio u pratnji kardinala Bessariona, a dalje je produžio sâm. Također je vjerojatno da je uz Bessarionovo posredovanje dobio prvu profesorsku službu u Urbini. Plodotvornu suradnju prekinula je Bessarionova smrt 1472. godine.

Profesor u Urbini i Firenci

U urbinskom samostanu Sv. Franje djelovao je Dragišić kao učitelj i upravitelj generalnoga studija. Uspostavivši dobre odnose s urbinskom vladarskom lozom Montefeltro, postao je prvim učiteljem i vjeroučiteljem vojvodinu sinčiću Guidobaldu. U Urbini se, u teološkom djelcu o Božjoj naravi, prvi put predstavio kao »profesor svete teologije« (*sacrae Theologiae professor*), a to znači da je višegodišnji studij teologije okrunio doktoratom. Tu je dovršio i rukopis *De animae regni principe* (*O vladaru kraljevstva duše*).⁷ Bio je to spis o volji. U njemu je, slijedeći nauk Duns Scota o prednosti volje pred razumom u opisu čovjekova djelovanja, dokazivao da su volja i razum *ursno* različite moći duše, dapače ponudio je izvorna obrazloženja o prvenstvu volje. Tako je nastao njezin osobiti nauk o čovjeku: čovjek nije »razumna životinja« (*animal rationale*) kako slijedi iz aristotelovskog poklada, nego, kako je to izrazio Šojat, »životinja obdarena voljom« (*animal voluntate praeditum*).⁸ Možda najprodorniji Dragišćev uvid kojim se utemeljuje takva antropologija glasi: »Odatle

Usp. Pandžić, »Život i djela Jurja Dragišića«, p. 8; Čavar, *Giorgio Benigno Salviati*, p. 32 i 78.

7 Prvo i kritičko izdanje Dragišćeva spisa o volji prema rukopisu *Vat. Urb. lat. 995* iz Vatikanske knjižnice objelodano je Zvonimir Šojat kao treći dio svoje doktorske disertacije. Vidi Georgius Benignus, »Fridericus, de animae regni principe«, u: Zvonimir Cornelius Šojat, *De voluntate hominis eiusque praeminentia et dominatione in anima secundum Georgium Dragišić (c. 1448–1520): Studium historico-doctrinale et editio Tractatus »Fridericus, de animae regni principe«*, Studi e testi Francescani 50 (Vicetiae: LIEF, 1972), na pp. 129–219.

8 Šojat, *De voluntate hominis eiusque praeminentia et dominatione in anima secundum Georgium Dragišić*, p. 90; Zvonimir Šojat, »Dragišćeva teorija o volji«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 2 (1976), pp. 29–66, na pp. 43, 64.

je volja najviše čovjek.« (*Unde voluntas maxime est homo.*)⁹ Mnogi Dragišćevi zaključci o volji, razumu, slobodi i istini u urbinskom rukopisu zvuče poput mudrih izreka. Među njima osobito vrijedi izdvojiti tvrdnju: »Istina uvek biva izvrsnjom u ljubavi.«¹⁰

U Firenci Lorenza Medicija proveo je Dragišić najburnije desetljeće (1483.–1493.) svoga života, potpuno upoznavši lice i naličje slave. Uspjeh što su ga polučile njegove javne dispute i objavljeni spisi, ugled što ga je uživao među firentinskim platonicima i uspon u redovničkim službama okončani su kratkotrajnim zatvorom i trajnim progonom iz Firence.

Tijekom firentinskoga razdoblja franjevačka je zajednica povjeravala Dragišću sve odgovornije i odgovornije službe: profesor filozofije i teologije na uglednom učilištu u samostanu Sv. Križa u Firenci, upravitelj istoga učilišta s trogodišnjim mandatom, inkvizitor prema odluci generalnog kapitula svoga Reda, provincijal toskanske provincije s trogodišnjim mandatom.¹¹ Uza sve te službe, smogao je vremena za pisanje i javne dispute. Njegovu je peru pogodovalo što se Lorenzo *il Magnifico* okružio umjetnicima i učenjacima kako bi Firencu učinio žarištem renesansnoga stvaralaštva. Dragišić je na poticaj Lorenza Medicija sastavio i njemu posvetio rukopis *Opus septem questionum* u kojem je procijenio sedam zaključaka Giovannija Pica della Mirandole o milosti koje je papina teološka komisija u Rimu izdvojila kao nepravovjerne među devet stotina filozofskih, kabalističkih i teoloških zaključaka u Picovu djelu *Conclusiones nongentae in omni genere scientiarum* iz 1486. godine. Bio je to drugi Dragišćev »obrambeni spis« (*liber defensorius*), napisan za firentinskoga nadvojvodu koji je, kako je Dragišić podsjećao njegova sina Giovannija 1513. godine, »vjerovao da nadmašujem sve filozofe i teologe našega vremena«.¹² U Firenci je Dragišić doživio da, poslije nekoliko spisa u rukopisu, 1488. godine bude otisnuto prvo njegovo djelo *Dialectica nova (Nova dijalektika)*. Poslije mladenačkog rukopisa ovo je bilo njegovo drugo djelo u kojem je izlagao logiku prema Duns Scotu i Tomi Akvinskому, a posvetio ga je Lorenzovim sinovima Giovanniju (kasnijem papi Lavu X.) i Pieru koje je poučavao. Na poziv toskanskoga vladara, a u njegovoj palači, hrvatski franjevac Juraj Dragišić i mađarski dominikanac Nicolaus de Mirabilibus održali su 1489. godine javnu raspravu o tvrdnji »Adamov grijeh nije najveći od svih.« Dragišiću je pripala uloga braniti tvrdnju, dominikancu osporavati je. Potonji je o ovoj britkoj razmjeni argumenata sastavio pismeno izvješće s kojim Dragišić nije bio zadovoljan te je sâm napisao djelo *Septem et septuaginta mirabilia (Sedamdesetse-*

9 Georgius Benignus, »Fridericus, de animae regni principe«, n. 133, p. 187.

10 Georgius Benignus, »Fridericus, de animae regni principe«, n. 128, p. 186. Šojat je ovu Dragišćevu tvrdnju odabrao za motto svoje doktorske disertacije. Usp. Šojat, »Dragišćeva teorija o volji«, p. 60.

11 Usp. Čavar, *Giorgio Benigno Salviati*, pp. 39–46.

12 Georgius Benignus, *Opus septem questionum*, rkp. 18 u firentinskoj knjižnici Laurenziana, u posveti koju je napisao prigodom izbora Giovannija Medicija za papu, na f. 1v: »Maximus vir ille [= Lorenzo Medici] tenue ingenium meum adeo magnificiebat, ut crederet me superiorem universis nostrae tempestatis philosophis, seu theologis.« Usp. Čavar, *Giorgio Benigno Salviati*, pp. 44, 68–69.

dam čudesnинâ). Napokon, u Firenci je započeo sustavno istraživati nauk o anđelima i sastavio prvi nacrt svoga glavnog teološkog djela *De natura angelica*.

Dragišić je uživao neprijeporan ugled među članovima platoske akademije u Firenci. Njezin predstojnik Marsilio Ficino, najutjecajniji čelnik oživljenoga platonizma krajem 15. stoljeća koji je već bio objavio svoje glavno djelo *Theologia platonica de immortalitate animorum* (1482.) i Platonova *Opera* (1484.–1485.) u svom prijevodu na latinski i s vlastitim dragocjenim tumačenjima, posvjedočio je to u pismu što ga je u prosincu 1489. godine prigodom izlaska svoga djela *De triplici vita* upravio trojici svojih privrženika »u lov na istinu«:

»Dapače, ima svoje pse i Akademija. Dozivam, dakle, ovamo vas oštronjuhe pse Akademije, dozivam ovamo vas kao najbrže trkače. Tå trojica ste. Preklinjem, obranite troje moje još nejake djece što će se, kako se bojam, odmah pojaviti među vukovima. Trčite, kažem, živahni, sad vam pak povjeravam željene zadatke, a ne brige. Poznajete moga Jurja Dragišića Salviatija koji je već odavna oštromno dosegnuo onu istinu po tragovima koje vi sada trčite razglašavajući je na sve strane. On poput sunca i svoju braću, sâm velik manju braću osvjetjava. Njemu, dakle, javite ako budete čuli kakvo vučje zavijanje. Veoma jaki onaj Juraj, koji je negda probo i ogromnoga zmaja, lako će natjerati u bijeg sve vukove. On će me, dakle, oslobođiti. Mene napora i, istodobno, vas brige.«¹³

U tom prekrasnom uzorku renesansne epistolografije iz 1489. godine Ficino je ondašnje stanje duhova i vlastito traganje za истинom opisao prispodobom lova. Psi bi bili vjerni čuvari zasadâ Platonove filozofije, vukovi izričiti protivnici oživljenoga platonizma. Jedini ljudski lik koji je Ficino uveo u zvjerinjak talijanske renesanse pripao je Dragišiću, ali ni tu nije uzmanjkala duhovita igra riječima. Premda je Dragišić po odabranom redovničkom idealu malen, tå on pripada manjoj braći, Ficino mu priznaje da je uistinu velik. Ne samo da je velik nego je Dragišića i njegovo zauzimanje u stvarima filozofije i teologije moguće usporediti s uspješnom borbom sv. Jurja sa zmajem.

13 Usp. pismo u kasnjem izdanju Ficinova djela što ga je priredio Antonio Contareno: »Marsilius Ficinus dilectissimus in veritatis venatione fratribus Bernardo Canisiano, Ioanni Canacio, Amerigo Cursino salutem.«, u: Marsilius Ficinus Florentinus, *De triplici vita aurea volumina tria* (Impressum autem Venetiis summa diligentia per Caesarem Arrivabenum Venetum Anno 1518 die vero ultimo Aprilis), ff. 103r–104r, na f. 103v: »Habet quin etiam suos Academia canes. Huc ergo vos sagaces Academiae canes, huc vos velocissimi cursores advoco. Tria enim estis, tres ergo nunc meos precor defendite liberos adhuc teneriores, inter lupos (ut vereor) e vestigio prodituros. Currite, inquam, alacres, negotia enim nunc yobis optata mando, non curas. Georgium Benignum Salviatum cognoscitis meum, qui veritatem illam, per cuius nunc vos vestigia passim venando discurritis, iam diu est sagaciter assecutus. Qui et fratres suos solis instar maior ipse minores illustrat. Huic igitur si quem luporum ululatum audieritis nunciate. Fortissimus ille Georgius omnes facile fugabit lupos, qui et vastum draconem quandoque transfixit. Ille me igitur ille sollicitudine simul et vos cura levabit.« Podatke o prvotisku Ficinova djela *De triplici vita* u Firenci 1489. godine, kojega se jedan primjerak čuva u knjižnici šibenskih konventualaca, vidi u: Josip Badalić, *Inkućabule u Narodnoj Republici Hrvatskoj* (Zagreb: JAZU, 1952), p. 107.

Prognanik iz Firence

Tjesne veze s dvorom moćnih Medicija uključivale su, nažalost, i opasnost da se redovnik Dragišić nađe u »svjetovnom zagrljaju«. Lorenzo Medici nakanio ga je učiniti prvo toskanskim provincijalom, pa franjevačkim generalom, pa kardinalom. »Bit će nam vrlo lako u vrijeme ovoga pape«, zapisao je Dragišić vladarevu rečenicu u rukopisu svoje rasprave o milosti.¹⁴ Medici je očito zloupotrijebio Dragišićeve obdarenosti u nakani da sebi podčini jedan crkveni red, a Dragišić je pristao na tu igru uistinu želeći više crkvene službe. Od cijelog plana Lorenza Veličanstvenoga ostvario se tek prvi korak. Franjevački general Sansone, uviđajući odakle mu dolazi opasnost, onemogućio je 1493. godine Dragišićev ponovni izbor za toskanskoga provincijala i time umanjio Dragišićeve izgledе da postane franjevački general.

Štoviše, u razdoblju 1493.–1495. Dragišića su stizale nevolje jedna za drugom. Zbog toga što su njegove pristalice u samostanu Sv. Križa zapodjele žestoku svadu s generalom, i Dragišić je bio kažnjen nekom crkvenom kaznom. Na to se on sklonio u Pisu i akademsku godinu 1493./1494. proveo kao profesor teologije i metafizike na tamošnjem sveučilištu, ali je cijelo vrijeme nastojao da bude odriješen crkvene kazne. Nije uspio. Presudom rimskog crkvenog suda u svibnju 1494. Dragišiću je zabranjen pristup u samostan Sv. Križa, te oduzeto aktivno i pasivno pravo glasa u Redu. Poslije prevrata u Firenci pobunjenici koji su utemeljili teokratsku republiku po Savonarolinu zamišljaju zatvorili su Dragišića jedanaest dana. U svibnju 1495. ponovno izabrani general Sansone protjerao je Dragišića iz firentinskoga samostana Sv. Križa i cijele toskanske provincije. U potrazi za samostanom koji bi ga primio, Juraj je Dragišić nakanio poći u svoju prvotnu provinciju Bosnu: »Poslije preokreta u firentinskoj državi prišao sam krajevima nevjernikâ — nevjernikâ, kažem, jer nevjernici upravljaju vjernim narodima — gdje sam otkrio neke svoje rođake.«¹⁵ Uvidjevši da se u Bosni ne može nastaniti, potražio je gostoprимstvo u dubrovačkom samostanu Male braće.

Pisac u Dubrovniku

U Dubrovniku je Dragišić proveo pet godina (1496.–1500.). Premda bi poslije Italije i tamošnjih nedaća izgledalo da Dragišiću ne preostaje drugo »nego da u vrlo mirnom gradu, slobodne misli i u afričkoj onoj besposlici, živi osamljen

¹⁴ A. M. Bandinus, *Catalogus codicum latinorum bibliothecae Mediceae Laurentianae*, vol. III (Florentiae, 1776), p. 214. Usp. Šojat, *De voluntate hominis etusque praeeminentia et dominatione in anima secundum Georgium Dragišić*, p. 42.

¹⁵ Georgius Benignus, *Propheticae solutiones* (Florentiae, 1497), f. b6v: »Accessi deinde post revolutionem status civitatis Florentiae ad infidelium partes — infidelium, inquam, eo quod ab infidelibus fideles populi gubernentur — ubi de meis consanguineis aliquos rep peri.« Usp. Pandžić, »Život i djela Jurja Dragišića«, p. 14.

i dokon«, Dragišić je svom učeniku Umbertinu Risalitiju napisao: »A smijem reći da nikad nisam živio manje osamljen i manje dokon.«¹⁶

Vrlo brzo po dolasku, potaknut odjekom Dragišćevih korizmenih propovijedi, dubrovački je Senat postavio »magistra Jurja« za generalnog vikara dubrovačke nadbiskupije i istodobno predložio nadbiskupu da za boravka u Rimu potvrdi takav izbor i ishodi papino dopuštenje. Unatoč učestalu dopisivanju dubrovačkih vijećnika s nadbiskupom, Dragišić nikad nije nastupio na tu dužnost.¹⁷ Pred dubrovačkim pukom Dragišić se iskazao kao propovjednik i učitelj. Dragišiću je preuzeta obveza o propovijedanju bila dostatnim razlogom da u siječnju 1497. godine otkloni ponovno imenovanje za profesora teologije i metafizike u Pisi, premda je njegov prijatelj Antonio Sassolini doputovao u Dubrovnik ne bi li ga nagovorio da prihvati poziv. Da se duhovno sradio s Dubrovnikom, upućuje i jedna *draga pojedinost*. U latinskim spisima iz dubrovačkog razdoblja Dragišić je ime svoga zakloništa običavao prevoditi na latinski sa *Silvana urbs*.¹⁸ Izbjegavajući uvriježene nazive *Rhacusana urbs* i *Epidaurina urbs*, htio je upozoriti što znači Dubrovnik na hrvatskom jeziku. Dubrovnik mu je uzvratio darovima svojih pjesnika. Trojica najvećih pjesnika latinista ondašnjega Dubrovnika, Ilija Crijević, Karlo Pucić i Damjan Beneša, sastavili su epigrame koji su uvršteni na prve i posljednje listove Dragišćeva glavnog teološkog djela *De natura angelica*.¹⁹

Dubrovačko je progonstvo najplodnije razdoblje u Dragišćevu spisateljskom radu. Još važnije, sve što je napisao u Dubrovniku Dragišić je uspio objaviti: tri inkunabule i jednu cinquecentinu. To mu nije uspjelo ni u razdoblju prije ni poslije dubrovačkoga progonstva. Iz Dubrovnika je postao tiskanim piscem!

16 »Georgius Benignus Salviatus Ubertino Geri Filio Risalito salutem.« u: Georgeus Benignus, *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus* (Florentiae, 1489), f. [1r]: »Nihil enim post Italiae atque meas calamitates mihi munera relictum video quam quod in urbe quietissima vacua mente et Africano illo ocio solus et ociosus vivam. Sed audeo dicere. Me nunquam minus solum minusque ociosum vixisse.«

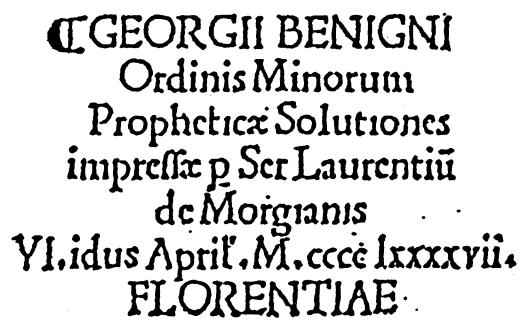
17 Okolnosti zašto Dragišić nikad nije djelovao kao generalni vikar dubrovačke nadbiskupije prvi je na temelju iscrpnih arhivskih istraživanja u Povijesnom arhivu u Dubrovniku rasvjetlio Zdravko Šundrica. Usp. Šundrica, »Đuro Dragišić i Dubrovnik«, *Dubrovnik* 25 (1981), br. 4, pp. 11–41, osobito odsječak »Nesuđeni generalni vikar«, na pp. 23–26.

18 Usp. primjerice ova četiri mjesta: Georgius Benignus, *Propheeticae solutiones* (Florentiae, 1497), f. c4r: »in Silvana urbe /quam alii Epidaurum alii Raghusium vocant/«; Georgeus Benignus, *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus* (Florentiae, 1489), f. a1ra: »ut ego dicere soleo Silvanae urbis Senatores amplissimi«; f. a2ra: »totus senatus quem Rogatorum vocant Rhacusanæ sive Silvanae urbis«; f. f1ra: »cives Silvanae urbis«.

19 Vidi: Georgeus Benignus Ordinis Minorum [= Juraj Dragišić], *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus* (Florentiae: [Bartholomeus de Libris], 1489). Na prvom neoznačenom listu nalaze se epigrami: Aelius Lampridius Cer.[vinus] P.[oeta] L.[aureatus], »Ad lectorem«, »Idem«, »Idem«, Karolus Puteus Ragusinus, epigram bez navedena naslova s početnim stihom »Angel[ic]os quicunque choros caelsamque catervam«, a u posljednjem stupcu izdanja na f. q8rb: Sigismundus Bonifatius Gorgeus, »Ad lectorem«, Damianus Benessius, »Ad lectorem«, »Eiusdem Damiani ad Georgeum Benignum Salviatum«, »Ad Lectorem de eodem«.

Prvo djelo koje je Dragišić napisao u Dubrovniku bilo je u potpunosti namijenjeno Firenci. Da je u Firenci ostao, vjerojatno ga ne bi ni bio napisao jer bi svoje razloge mogao izreći u nekom povjerljivom razgovoru ili propovijedi. Spis je nosio neprozirni naslov *Propheticae solutiones* (*Proročka rješenja*), ali je posljednji list sažeto predočavao njegov stvarni sadržaj: »O načinu razlikovanja lažnog proroka od istinitoga radi preispitivanja lažnog proroštva kao i gledišta brata Girolama [Savonarole]«²⁰. U Savonaroli je Dragišić prepoznao vjerodostojnjog proroka za ondašnju Firencu.

Žurio je objaviti tu svoju obranu i uspio ju je objelodaniti u Firenci 8. travnja 1497. u presudnim trenucima za »propovjednika očajnih« Girolama Savonarolu (sl. 1).²¹ Ipak, Dragišćevo javno zauzimanje nije polučilo uspjeh jer je Savonarola udaren kaznom izopćenja iz Crkve samo mjesec dana nakon izlaska Dragišćeve obrane, točnije 13. svibnja te godine, da bi 23. svibnja 1498. bio i spaljen na lomači.

Sl. 1. *Explicit* Dragišćeve obrane Girolama Savonarole, otisnute u Firenci
 8. travnja 1497.

Georgius Benignus, *Propheticae solutiones*, f. c6v.

20 Georgius Benignus Ordinis Minorum, *Propheticae solutiones* (Florentiae: Impressae per Ser Laurentium de Morgianis, 1497), f. c7r: »De modo discernendi falsum Prophetam a vero Prophetam inter reprobandum falsam prophetiam atque visionem fratris Hieronymi.« — Jedini primjerak ove inkunabule u Hrvatskoj pohranjen je u knjižnici Dominikanskog samostana u Dubrovniku, ima novu signaturu 35-II-20, ali ne sadrži f. c7, koji postoji u primjerku koji se čuva u milanskoj knjižnici Ambrosiana. Usp. Šime Jurić i Franjo Šanjek, »Zbirka inkunabula dominikanskih knjižnica u Hrvatskoj«, *Croatica christiana periodica* 9 (1985), pp. 123–199, na pp. 144–145, n. 67. — Istraživanje Dragišćeve obrane Savonarole zadnjih je godina doživjelo velik zamah: Erna Banić-Pajnić, »Dragišćevo spis za Savonarolu ('Profeticae solutiones')«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 14 (1988), pp. 5–15; preuzeto u: Erna Banić-Pajnić, *Dubovno-povijesna raskršća: Poruke renesansne filozofije* (Zagreb: HFD, 1991), na pp. 251–264; Gian Carlo Garfagnini, »Georgius Benignus e Girolamo Savonarola: Note per una lettura delle *Propheticae solutiones*«, *Rinascimento* 29 (1989), pp. 81–93; Cesare Vasoli, »Giorgio Benigno de Salviati e la tensione profetica di fine '400«, *Rinascimento* 29 (1989), pp. 53–78; Cesare Vasoli, »Una difesa del Savonarola scritta a Ragusa: le 'Profeticae solutiones' di Giorgio Benigno Salviati«, u: *Il libro nel bacino adriatico* 15–18 (1992), pp. 179–207.

21 Vidi *explicit* Dragišćeva djela *Propheticae solutiones* na f. c6v koji u cijelosti glasi: »GEORGI BENIGNI / Ordinis Minorum / Propheticae Solutiones / impressae per Ser Laurentium / de Morgianis / VI. Idus Aprilis M. cccc lxxxvii. / FLORENTIAE.«

Dragišić je u Dubrovnik donio nacrt svoga djela *De natura angelica* (*O andeoskoj naravi*), ali je prigoda da javno u nizu propovijedi izlaže nauk o andelima utjecala da se odluči na temeljitu preradbu rukopisa. Od 1. svibnja do 8. srpnja 1498., na devet nastupa u dubrovačkoj prvostolnici Marije Velike pred cijelim Vijećem umoljenih, sustavno je izlagao nauk o andelima.²² Svaki je nastup s popratnim javnim razgovorom Dragišić kasnije uobličio u zasebnu knjigu. Tako je nastalo devet knjiga Dragišćeve rasprave, devet dijaloga u kojemu sudjeluju mladići iz 33 dubrovačke plemićke obitelji, među kojima se susreću prezimena: Bobaljević, Beneša, Bunić, Buća, Kaboga, Gradić, Đurđević, Gučetić, Zamagna, Getaldić, Gundulić, Lukarević, Menčetić, Martinušić, Pucić, Palmotić, Prodanelli, Restić, Ragnina, Saraka, Tudišević, Cerva.²³

Domus nobilium Epidaurinæ sive Rhagusa
sive civitatis: quæ in hoc libro inducuntur disputantes videlicet.

Basilci	Lucharii
Babalii	Luchei
Bencii	Mentii
Binciolii	Martinusii
Boni	Mlašchognii
Bondii	Pucci
Bocignoli	Proculi
Buchii	Palmotæ
Cabogi	Prodanelli
Crocii	Restii
Galstii	Arauci
Gradii	Sergii
Georgei	Saracchii
Gotii	Thudisii
Zamagnii	Velctii
Gataldi	Ceruini
Gondelci	

Sl. 2. Dubrovački mladi plemići — sudionici teoloških razgovora s Dragišćem u dubrovačkoj prvostolnici Georgeus Benignus, *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus* (Firenca, 1499.), f. a1vb.

22 Usp. Juraj Dragišić, *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus*, gdje se na f. a2r nalazi podatak o prvom skupu: »Kalendis Maii. Anno Salutis octavo et nonagesimo supra Mille quadringentos«, na f. o7va podatak o posljednjem skupu iz kojega je nastala deveta knjiga: »Octavo idus Iulii anno eodem«, te na f. q7rb podatak kad je sutradan, dakle 9. srpnja 1498., na dodatnom skupu raspravljeno pitanje »Quaestio de primatu Angelorum« koje je oblikovao Sorgo: »Postridie expletis omnibus disputationibus«. Usp. Šundrica, »Đuro Dragišić i Dubrovnik«, p. 30.

23 »Prohoemium«, u: Dragišić, *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus*, f. a1vb, gdje se nalazi popis pod naslovom: »Domus nobilium Epidaurinæ sive Rhagusa civitatis, quae in hoc libro inducuntur disputantes videlicet.«

Pitanja koja su postavljali dubrovački mladići poslužila su piscu u konačnu oblikovanju pisanoga dijalogu, čak do te mjere da im je Dragišić na kraju predgovora za svoje glavno teološko djelo na stanovit način priznao i suautorstvo:

»Primit ćete pak ne samo moje misli, nego i zajedničke, među nama nedavno izmijenjene misli dok smo pod stanovitom božanskom zaštitom zajedno pribivali u preslavnom Djevičinu hramu. Pa kao što se među nama zbio razgovor održan o ovim stvarima, tako smo ga zasad opisali. U prvoj sam knjizi izložio ono što smo raspravljali na prvom sastanku, u drugoj pak knjizi ono što smo raspravljali na drugom sastanku, i tako dalje. Ali, što da se zadržavam na ovom? Primiti svi zajedničku raspravu i spomenite se istodobno vašeg i mog umovanja!«²⁴

Uvodi u pojedine knjige doimaju se poput didaskalija od kojih neke valja spomenuti. U sklopu javnoga razgovora u dubrovačkoj prvostolnici Dragišić se susreo sa slušateljima među kojima je »vrlo velik broj njih bio i po naravi i po znanstvenom nastojanju nadareniji«,²⁵ te im je izlagao vrlo dosjetljiva promišljanja »o bivstvu, spoznaji, slobodi, početku stvaranja i milosti anđelâ, te o blaženstvu dobrih i grijehu loših anđelâ« (*de Angelorum substantia, cognitione, libertate, creationis initio, gratia & bonorum beatitudine: peccato & malorum*). Na propovijedi su osobito dolazili Dubrovčani vrsnijega obrazovanja, ne samo zbog pobožnosti nego da bi upoznali sve tajne o anđelima. Prilikom prvoga Dragišićeva nastupa dva su gradska liječnika, vrlo obrazovana u ljudskim i božanskim stvarima, poticala mlade plemeće na raspravljanje.²⁶ Među sudionicima rasprave na devetom skupu u dubrovačkoj katedrali izdvajao se »oštromunski Đurđević, moj neumorni učenik«.²⁷ Bio je to vlastelin Šiško Đurđević, kojega je Dragišić četiri godine poučavao filozofiji i teologiji (1496.-1499.). Dragišićeva angelologija, što je naočigled slušateljstva izrastala iz živih dijaloga u Dubrovačkoj katedrali, doživjela je i javno priznanje. Dan po završetku propovjedničkoga ciklusa, 10. srpnja 1498. Vijeće umoljenih Dubrovačke Republike izglasovalo je odluku o novčanoj potpori za tiskanje Dragišićeve knjige u iznosu od 30 dukata uz obvezu da izdanje bude posvećeno Se-

24 »Prohoemium«, u: Dragišić, *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus*, ff. alva-a1vb.

25 »Argumentum operis«, u: Dragišić, *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus*, f. a2ra: »Et quia plurimi inter eos et natura et studio acutiores atque segaciores ...«.

26 »Argumentum operis«, u: Dragišić, *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus*, f. a2ra: »Aderant certo & duo in humanis atque divinis rebus eruditissimi viri: Antonius Victorius Faventinus meus & Franciscus Argillagues de Valenti, physici huius civitatis qui etiam patritis iuvenes ad disputandum hortabantur.« Usp. Šundrica, »Đuro Dragišić i Dubrovnik«, p. 29.

27 »Argumentum [Noni] Libri«, u: Dragišić, *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus*, l. IX, f. o7va: »subtilis Georgeus meus assiduus discipulus«.

28 HAD, *Consilium Rogatorum* 28 (1497-1501), f. 95v. Ishod prvoga glasovanja da se uopće novčano pomogne tiskanje Dragišićeve knjige bio je: za 30, protiv 7, a ishod drugoga glasovanja da se u tu svrhу odobri 30 zlatnih dukata bio je tijesan: za 19, protiv 18. Usp. Zdravko Šundrica, »Đuro Dragišić i Dubrovnik«, *Dubrovnik* 25 (1982), br. 4, pp. 11-41, na pp. 30, 41; *Two thousand years of writing in Croatia*, selected and written by Radoslav Katičić and Slobodan P. Novak (Zagreb: SNL i MGC, 1989), p. 48.

2 July 1998

Prima pars est h. firmat & reportu' griseo'
sup' ordinibus fidei & criminis - - + dicit & p[ro]p[ri]e

54. part of a long word

Prima pars epistola dante liberata. Et ut suo minore
consilio nuptiarum vixit banchetum y feste
yob. ad obliuionem gloriosam. — — — — —

Et pater eius ordinis huiusmodi beneficium

Prima pars est & adiuuans agrestis Georgij
benigni ut sculpsit et stampet al. Ita sic
compositione intera aegreis Titulus dico
nostro, — — — . —

১২০৮৬৫

~~sq part ep~~ ~~of~~ ~~to admiss~~

~~Ex parte est & adiungit ipsius ad dictum placitum
dignissimum.~~

~~Prima pars est h[ab]endo proximale Lat[in] frontinie
appellatur p[ro]p[ter] Georgiu s[ic] Stay . contra I[ustini] . Thesau[ri].
rauof.~~

~~Ex parte est & fundo aperte & bene late~~ - q uod

~~Tertia pars est in figura. - - 78~~

die 19 July 1998

Sl. 3. Dva glasovanja Vijeća umoljenih o novčanoj potpori za tiskanje
Dragišćeve angelologije
HAD, *Consilium Rogatorum* 28 (1497.-1501.), f. 95v.

natu.²⁸ To je razlog što je ova inkunabula, otisnuta u Firenci 1499. godine, prekrasno oslikana, kako je to vidljivo u primjerku što se čuva u Znanstvenoj knjižnici u Dubrovniku.

Treće Dragišićeve djelo, napisano u Dubrovniku i objelodanjen u Firenci, zapis je nadgrobнога govora što ga je 17. veljače 1499. u crkvi Sv. Frana održao u smrt Junija Đurđevića.²⁹ S tom je vlasteoskom obitelji bio tjesno povezan jer je više godina poučavao pokojnikova sina Šiška.³⁰ Čini se da je učinak Dragišićeva poučavanja bio takav da je Ilija Crijević mogao mladoga Šiška Đurđevića, u poslanici koju mu je upravio prigodom očeve smrti, osloviti kao »profesora filozofije«.³¹ Suradnja s dubrovačkim latinistima koja je započela kad je *De natura angelica* priređivana za prvotisak nastavila se u ovoj, trećoj inkunabuli iz Dragišićeva dubrovačkog progona. Uz Dragišićev nadgrobni

Ad Recerendissimum in xpo p̄icm & Dñm Dñm Leonardum. S.R.Ec.tt.
 Sancti Petri ad Vincula p̄cl bytę Car. Agenensem benefactorem am
 plissimū: Georgii Benigni Archep̄i Nazareni. Opus artis Dialecti
 ccs præclarissimum olim Ragusii cōgestum: Romæ dñnde
 Tersum expolitum ac nuper aditum. Incipit scilicet.

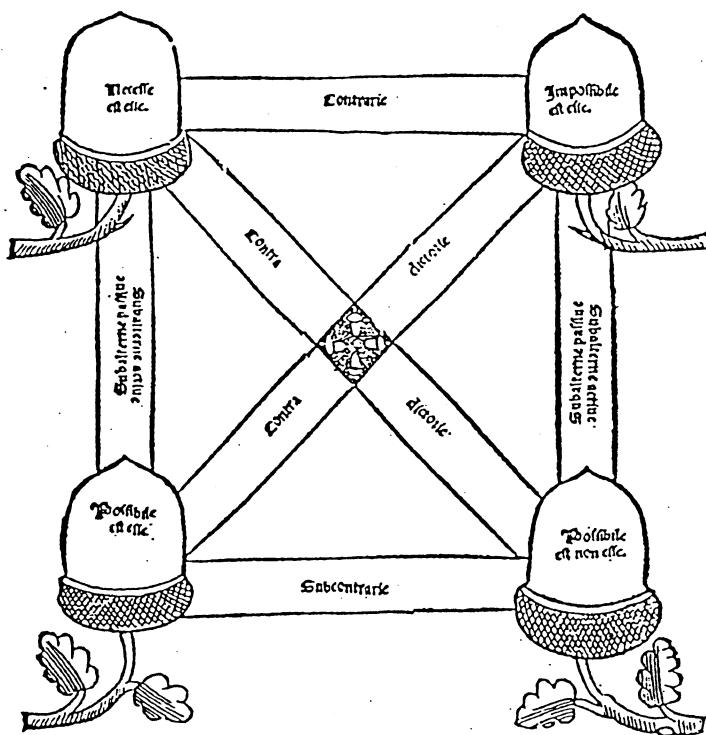
Sl. 4. *Incipit* Dragišićeva udžbenika iz logike (Rim, 1520).
Georgius Benignus Argentinensis, Artis dialecticae p̄aecepta vetera ac nova, f. a1v.

- 29 Georgius Benignus Salviatus Ordinis Minorum, *Oratio funebris habita pro magnifico et generoso senatore Junio Georgio patrito Ragb.[usino] in aede Divi Francisci XIII. Cal. Martias M.cccclxxxviii*. Danas su poznata samo dva primjerka ove inkunabule. Prvi je pohranjen u Bogišićevoj knjižnici u Cavatu sa signaturom Ink. 5, a drugi se čuva u Arhivu Male braće u Dubrovniku, uvezan u rukopis 231 kao privez 2 iza Radeljine zbirke prijepisa znamenitih govora Vinka Pribovića, Tome Nigera, Bernarda Zane i Šimuna Kožičića Benje. Ovaj potonji primjerak nije bio poznat Badaliću, a prvi je put na njega upozorenio u: Mijo Brlek, *Rukopisi knjižnice Male braće u Dubrovniku*, knjiga I (Zagreb: JAZU, 1952), na pp. 226–227.
- 30 O magistru Dragišiću i njegovu učeniku Šišku Đurđeviću vidi dva Dragišićeva očitovanja: Dragišić, *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus*, f. o7va: »subtilis Georgeus meus assiduus discipulus«; Dragišić, *Oratio funebris habita pro senatore Junio Georgio*, f. a5r s dva izravna obraćanja Šišku Đurđeviću: »fili tanti unice Sigismundae [sic!], in philosophicis atque theologicis disciplinis mi auditor acutissime« i »tu Sigismonde dulcissime«. Usp. Ćavar, *Giovanni Benigno Salviati*, p. 24. O kasnijem djelovanju Šiška Đurđevića vidi natuknicu: Nella Lonza, »Đurđević, Sigismund«, u: *Hrvatski biografski leksikon* 3 (1993), p. 768.
- 31 Usp. naslov Crijevićeve poslanice: »Aelius Lampridius Cer.[vinus] P.[oeta] Lau.[reatus] Sigismondo Georgio philosophiae professori salutem«, u: Georgius Benignus, *Oratio funebris habita pro magnifico et generoso senatore Junio Georgio*, f. 1r.
- 32 Vidi epicedije u: Dragišić, *Oratio funebris habita pro senatore Junio Georgio*, na f. a1v: [Aelius Lampridius Cervinus], »Epi.[cedion] Iun. Geor.«, »Eiusdem.«, »Charoli Put.[ei] Epi.[cedion] in Iun.[i]um Geor.[gium]«.

govor u nju su uvršteni prvo poslanica Ilije Crijevića ožalošćenu sinu, a zatim i tužaljke Ilije Crijevića i Karla Pucića za Junijem Đurđevićem.³²

Dragišićev spisateljski rad u Dubrovniku zaokružuje treća, bitno proširena inačica Dragišićeva udžbenika iz logike pod naslovom *Artis dialecticae paecepta vetera et nova (Nova i stara pravila dijalektičkoga umijeća)*, vjerojatno plod njegova poučavanja dubrovačkih mladića. Kad je djelo 1520. godine bilo otisnuto u Rimu, u *incipitu* je izrijekom pisalo da je »u Dubrovniku bilo pripremljeno, a u Rimu pročišćeno, dotjerano i izданo« (sl. 4).³³

U četvrtom je dubrovačkom rukopisu Dragišić objedinio izlaganje logike kakvo se susreće u Boetijevim djelima i dopune o terminima kakve se nalaze u »modernijih« logičara iz 14. i 15. stoljeća (sl. 5). Iznovice se poslužio oblikom dijaloga u kojem P pita a B odgovara. Prošavši svu logičku literaturu, on je često slijedio Boetijeve logičke spise, ali se znao prikloniti i »modernijima«.³⁴

Sl. 5. Crtež iz Dragišićeve logike iskaza.

Georgius Benignus Argentinensis, *Artis dialecticae paecepta vetera ac nova*, f. e1r.

33. Georgius Benignus Argentinensis Archiepiscopus Nazarenus, *Artis dialecticae paecepta vetera ac nova* (Excusum in Alma urbium principe Roma: Apud Iacobum Mazochium Romanae Academiae bibliopolam. Anno 1520 XI. Kal. Ianuarias). Vidi *incipit* Dragišićeve logike na f. Iv: »Opus artis Dialectices paeclarissimum olim Ragusii congestum, Romae deinde tersum, expolitum, ac nuper aeditum. Incipit foeliciter.« Usp i *explicit* na f. C1r u kojem se prisjetio rodnoga mjesta: »Georgii Benigni Argentinensis Archiepiscopi Nazareni Opus artis dialectices paeclarissimum.«

34. Usp. ocjenu Dragišićeve logike u: Stjepan Zimmermann, »Juraj Dragišić (Georgius Benignus de Salviatis) kao filozof humanizma.«, *Rad JAZU* 227 (1923), pp. 59–79, na p. 71. Postoji i posebni otisak s vlastitom paginacijom, pp. 1–21.

Dapače, u svom je udžbeniku u raspravi o zaključcima izložio definiciju zaključka »prema različitim mišljenjima« (*secundum varias opiniones*).

Pri poučavanjima dubrovačkih mladića iz filozofije Dragišić se zacijelo nije ograničio samo na logiku. Štoviše, zasnovao je šire i svoja filozofska istraživanja, možda potaknut pitanjima koja su zaokupljala mladu vlastelju. Obrazlažući zašto je svoje djelo *De natura angelica* posvetio dubrovačkim vijećnicima, Dragišić je očitovao ovu prevažnu zamisao: »Uistinu će biti dar, vrlo prikladan vašoj preplemenitoj državi i vrlo primjeren mojim proukama, da ubrzo pod Božjim vodstvom bude izdano i Vama posvećeno drugo djelo o čudorednim pitanjima kao i pitanjima koja se tiču građanske vladavine.«³⁵ Bio je, dakle, nakanio napisati etiku i politiku, ali, nažalost, u nalazištima njegove rukopisne ostavštine nije dosad pronađena nijedna potvrda da je svoju nakanu i ostvario ili započeo ostvarivati.

Teolog i koncilski stručnjak u Rimu

Smrću generala Sansonea prestali su vrijediti svi razlozi za Dragišićovo dubrovačko progonstvo. U listopadu 1500. Dragišić je već pribivao generalnom kapitulu svoga reda i odmah se istaknuo postavši jedan od priređivača redovničkih uredaba za konventualce *Constitutiones Alexandrinae*, kako konačne inačice teksta tako i njegova službenog izdanja.³⁶ Kasnije je postao članom samostana Sv. Apostola u Rimu, pa profesorom i ravnateljem generalnog studija svoga Reda u istom samostanu (1504.–1507.), kao i javnim profesorom teologije na državnom sveučilištu Sapienza u Rimu (1506.). Na tim ga je dužnostima zateklo i imenovanje za biskupa Caglija u kneževini Urbino.

Za trajanja V. lateranskoga koncila 1512.–1517. bio je i Dragišić među koncilskim stručnjacima. Između druge i treće sjednice imenovan je nadbiskupom nazaretskim sa sjedištem u Barletti. Sudjelovao je u radu komisije za dogmatska i moralna pitanja koja je pripremila nacrt za jedini dogmatski dokument ovoga sabora, bulu *Apostolici regiminis* (1513.) koja je izrekla službeni crkveni stav o besmrtnosti duše da bi se suprotstavila nauku neoaristoteličara Pietra Pomponazzija o duši, nauku koji je svoj izbrušeni iskaz doživio u Pomponazzijevu naknadno izašlom djelu *Tractatus de immortalitate animae* (1516.).³⁷

35 »Prohoemium«, u: Dragišić, *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus*, f. alva: »Quadere vobis potissimum opus hoc, veluti et omnia mea dicavi. Erit sane munus et vestrae nobilissimae civitati aptissimum et studiis meis accommodatissimus mature Deo duce et aliud de rebus moralibus atque ad civile regimen pertinentibus aediturus et dedicaturus.« Usp. Čavar, *Giorgio Benigno Salviati*, p. 59 i 79, koji je to najavljeni djelo svrstao među izgubljena Dragišićeva djela.

36. *Constitutiones Alexandrinae Ordinis Minorum* (Romae, 1501), f. IIIr i f. 94v. Usp. Čavar, *Giorgio Benigno Salviati*, p. 53. Jedan je primjerak ovih redovničkih uredaba izložen u stalnom postavu muzeja Samostana franjevaca konventualaca u Cresu.

37. Usp. Denzinger-Schönmetzer (ed.), *Enchiridion symbolorum definitionum et declaracionum de rebus fidei et morum* (Freiburg im Breisgau: Herder, 1963), gdje je objavljen i izvadak iz bule »Apostolici regiminis« pod redakcijskim naslovom »De anima humana doctrina contra Neo-Aristotelicos«, na pp. 353–354.

Uz to, 1514. godine, Dragišić je izradio svoj prijedlog za reformu julijanskoga kalendara *Correctio erroris qui ex aequinoctio vernali in kalendario procedere solet* (*Ispravak pogreške koja se u kalendaru obično javlja po proljetnom jednakonoćju*) i poslao ga poznatom rimskom tiskaru Chigiju da ga prosljedi papi Lavu X. Prijedlog je ostao u rukopisu, a reformu je proveo papa Grgur XIII. tek 1581. godine.³⁸

Još za trajanja sabora, godine 1515. Dragišić je postao članom rimske teološke komisije za ocjenu Reuchlinova djela *Augenspiegel* (1511.). Spor je potekao iz Reuchlinove ocjene da židovske knjige nisu protukršćanske. Time se Reuchlin izravno suprotstavio pokušaju da se u Njemačkoj spale sve židovske svete knjige izuzev Tore. Odabran brojem glasova da prvi među osamnaestoricom teologa izrekne stav, Dragišić je sastavio spis na temu: »Treba li knjige, koje Židovi zovu Talmud, radije uništiti nego čuvati i spasiti?« (sl. 6)³⁹ Dragišićev zaključak da ih treba čuvati i spasiti bio je u komisiji prihvaćen i bar je odgodio papinu presudu protiv Reuchlina, a možda je bio presudan teološki glas kad je Dragišićev negdašnji učenik Giovanni Medici kao papa Lav X. dopustio da se Talmud tiska u cijelosti (1520.–1523.).

¶ An Iudeorum libri, quos Thalmud appellant, sint potius suppressendi, quam tenendi & conseruandi.

C

Sl. 6. Temeljno pitanje Dragišićeva spisa u obranu Johanna Reuchlina:
»Treba li knjige, koje Židovi nazivaju Talmud, radije uništiti nego čuvati i spasiti?« Dragišić je odgovorio: treba ih čuvati i spasiti.

Georgius Benignus, *Defensio praestantissimi viri Ioannis Reuchlin*
(1517.), f. clr.

- 38 Marko Oršolić, »Prirodnoznanstvene koncepcije Jurja Dragišića«, u: Žarko Dadić (ur.), *Zbornik radova četvrtog simpozija iz povijesti znanosti* (Zagreb: Hrvatsko prirodoslovno društvo, 1983), pp. 109–110; Elisabeth von Erdmann-Pandžić, »Ein Vorschlag von Juraj Dragišić zur Kalenderreform aus dem Jahre 1514: Sein Engagement während des V. Lateranums«, u: Elisabeth von Erdmann-Pandžić (hrsg.), *Regiones Paeninsulae Balcanicae et proximi Orientis. Aspekte der Geschichte und Kultur: Festschrift für Basilius S. Pandžić/Zbornik radova u čast Baziliju Stjepanu Pandžiću povodom 70. obljetnice života* (Bamberg: Fach Slavische Philologie der Universität Bamberg, 1988), pp. 285–308; *editio princeps* Dragišićeva rukopisa *Correctio erroris qui ex aequinoctio vernali in kalendario procedere solet* na pp. 300–308; Žarko Dadić, *Egzaktnie znanosti hrvatskoga srednjovjekovlja* (Zagreb: Globus, 1991), u poglavljju »Juraj Dragišić i reforma kalendarâ« na pp. 164–167.
- 39 Usp. Georgius Benignus Nazarenus archiepiscopus, *Defensio praestantissimi viri Ioannis Reuchlin* ([Agripinae Coloniae], Anno Nativitatis Dei. M.D.XVII. mense Septembri.), f. clr: »An Iudeorum libri, quos Thalmud appellant, sint potius suppressendi, quam tenendi et conservandi.« Pretisak Dragišićeve obrane Johanna Reuchlina objavljen je kao dodatak knjizi: Elisabeth von Erdmann-Pandžić/Basilius Pandžić, *Juraj Dragišić und Johannes Reuchlin: Eine Untersuchung zum Kampf für die jüdischen Bücher mit einem Nachdruck der 'Defensio praestantissimi viri Ioannis Reuchlin' (1517) von Georgius Benignus (Juraj Dragišić)* (Bamberg: Bayerische Verlagsanstalt, 1989).

Dragišićovo je obrazloženje uobličeno u dijalog *Defensio praestantissimi viri Ioannis Reuchlin* što su ga zapodjeli Reuchlin i Dragišić, dakle umotano je u književnu vrstu koja je najudaljenija od sudskoga pravorijeka. Dragišić nastoji što oštije oblikovati prigovore Reuchlinu, a Reuchlin mu odgovara nastojeći što potpunije obrazložiti svoje stajalište. Teološko mišljenje Jurja Dragišića čemu i kako mogu poslužiti židovske svete knjige izriču ova dva stava:

1. Čitanje židovskih knjiga može produbiti kršćansku egzegezu i pripremiti nenasilno obraćenje;
2. Crkveni su se oci služili židovskom predajom kad su je držali istinitom i korisnom za kršćane.⁴⁰

A njegovo humanističko nadahnuće ponajbolje otkriva zaključak: »Ali dok one [koji su izvan Crkve] podnosimo, i knjige kojima se služe morali bismo podnositi.«⁴¹

Treći dio dijaloga u potpunosti je posvećen raspri stoje li tvrdnja da su Židovi nevjerni kako se to stoljećima spominjalo u obredu Velikoga petka. A zaključak glasi: »Dakle, uistinu nevjerni jesu jer su uistinu oskvrnitelji svoje vjere. I nevjerni nisu jer čvrsto prianjaju uz svoju krivu vjeru.«⁴² I u tom stavu valja prepoznati Dragišićev pristup koji sigurno nije isto što i suvremenih pojama tolerancije, ali, služeći se dijalektikom renesansnoga dijaloga, bitno odskače od ondašnjih dominantnih stajališta kakvih, primjerice, ima i u Marulićevu *Evanđelistaru* (1516.).⁴³

Premda napisano u središtu kršćanskog svijeta, Dragišićovo djelo bilo je namijenjeno njemačkom čitateljstvu i popraćeno posvetom caru Maximilianu, te je godine 1517. doista objavljeno u njemačkim krajevima, najvjerojatnije u Kölnu, i to pod naslovom *Defensio praestantissimi viri Ioannis Reuchlin* (*Obraćana prevrsnoga muža Johanna Reuchlina*) (sl. 7). Svoj prijem u njemačkoj sredini ponajviše duguje činjenici što je Dragišićevim stajalištima pokušala proturječiti jedna omašna knjiga, *Apologia kölnskoga inkvizitora Jakoba*

40 Vidi stajališta koja zastupa Reuchlin u Dragišićevu dijalogu: Georgius Benignus, *Defensio praestantissimi viri Ioannis Reuchlin*, f. d1r: »sicut et nunc existimo, libros Hebraeorum nobis utiles esse, et aegre ferrem illorum consilia, qui eos supprimendos docerent atque comburendos, ...«; f. d2v: »Sunt equidem in illis libris plurima nostrae fidei praeclera adminicula, sunt alicubi nonnulla eidem adversantia, ...«. Usp. »strategiju« dijaloga kako je ona izložena u: Elisabeth von Erdmann-Pandžić/Basilius Pandžić, *Juraj Dragišić und Johannes Reuchlin*, na pp. 116–119; Elisabeth von Erdmann-Pandžić, »Juraj Dragišić (1445–1520) i Židovi«, *Encyclopaedia moderna* 13 (1992), br. 39, pp. 445–452.

41 Georgius Benignus, *Defensio praestantissimi viri Ioannis Reuchlin*, f. c3v: »Sed quousque eos [qui foris sunt] toleramus, etiam libros quibus se tuentur tolerare deberemus.«

42 Georgius Benignus, *Defensio praestantissimi viri Ioannis Reuchlin*, f. d4v: »Sunt ergo vere perfidi, quia vere suae fidei violatores. Et sunt non perfidi, quia pravae suae fidei firmiter adhaesores.«

43 Usp. Marko Marulić, *Evanđelistar II* (Split: Književni krug, 1985), osobito deveto poglavlje šeste knjige »O nevoljama Židova poslije muke Kristove zbog nevjere«, na pp. 211–214; te latinski izvornik »Mala Iudeorum post Christi passionem propter incredulitatem«, pp. 602–605.

E F E N S I O P R Æ
 ftatissimi viri Ioannis Reuchlin
 LL. Doctoris, a Reuerendo pa-
 tre Georgio Benigno Nazare-
 no archiepo Romæ per modum
 dialogi edita, atque ex opinione
 decem & octo grauissimorū vi-
 rōrum ad examinandum Oculare
 Speculum a Sanctiss. D. nostro Leone. P. M. depurato
 rum, inter quos ipse primus ex ordine votum emiserat.
 Scripta Diuocq Maximiliano Ro.
 Imp. Augusto
 dicata.

Sl. 7. Naslovnica Dragišićeva spisa u obranu Johanna Reuchlina.
Georgius Benignus, Defensio praestantissimi viri Ioannis Reuchlin (1517), f. a1r.

Hochstratena. Ona je, kako izrijekom stoji na naslovniči, bila napisana »protiv dijaloga pripisanog Jurju Dragišiću nazaretskom nadbiskupu u slučaju Johanna Reuchlina« (*Contra dialogum Georgio Benigno Archiepiscopo Nazareno in causa Ioannis Reuchlin ascriptum*).⁴⁴ Hochstraten se, da bi osnažio svoja obrazloženja, pozivao i na Erazma Roterdamskoga. Prvak europskoga humanizma je iz Antwerpena 11. kolovoza 1519. uputio inkvizitoru Hochstratenu vrlo jasnu poruku: »Nakon nekoliko vremena mogao sam pročitati spise cijelog slučaja Reuchlin, a Tvoja knjiga, u kojoj pobijaš Dragišićev dijalog, doispjela je među ljude. Sâm sam je pročitao, dakako, samo djelomice. Moram li Ti izreći svoj utisak? Ne činim to rado, ali Ću reći istinu. O Vašoj sam Visosti imao bolje mišljenje prije nego sam Te u knjizi upoznao kao svoga vlastitoga zaštitnika.«⁴⁵ Erazmo je, što doslje nije bilo poznato, čitao Dragišićevu obranu Reuchlina, a Hochstratenov napad na Dragišića držao nedostojnim, iako ga je najviše povrijedilo upletanje njegova imena u spor oko Reuchlina.

U posljednjem se razdoblju života Dragišić posvetio pisanju teoloških monografija, primjerice o Trojstvu i Marijinu Uznesenju, koje je nazvao »njemačkim razmatranjima« (*Germanicas contemplationes*) zato što ih je sastavio kao član izaslanstva Svetе Stolice na carskom dvoru u Innsbrucku 1507. godine.⁴⁶ Prije

⁴⁴ Tako stoji na naslovniči djela: Jacobus Hochstraten, *Apologia* (Anno M. CCCCC. XVIII. Coloniae foeliciter editum). Usp. Elisabeth von Erdmann-Pandžić/Basilius Pandžić, *Juraj Dragišić und Johannes Reuchlin* (Bamberg: Bayerische Verlagsanstalt, 1989), p. 121.

⁴⁵ Erasmus von Rotterdam, *Briefe*, verdeutscht und hrsg. von Walter Köhler (Darmstadt: WBG, 1986), pp. 258–259, na p. 259.

⁴⁶ »Ad maximum Maximilianum Caesarem Romanorum Imperatorem semper augustum, Georgius Benignus Archiepiscopus Nazarenus«, u: Georgius Benignus, *Defensio praestantis-*

smrti 1520. u neznanu gradu, vjerojatno u Barletti, uspio je predati u tisak svoj treći udžbenik iz logike, već spomenuta *Artis dialecticae paecepta vetera et nova*. U tom je udžbeniku nabrojio devet gradova u kojima se bavio kako logikom tako i drugim filozofskim i teološkim disciplinama: »Rim, Pariz, Oxford, Firenca, Bologna, Pavia, Padova, Urbino, Ferrara i napokon ponovno Rim.⁴⁷ Na temelju dosadašnjih istraživanja pravi bi kronološki poredak Dragišićevih gradova glasio: Ferrara, Bologna, Rim, Pariz, Oxford, Urbino, Firenca, Pisa, Dubrovnik, Rim, Innsbruck, Rim. Zašto su izostavljeni Pisa i Innsbruck? Još važnije, tko je to zaboravio Dubrovnik: Dragišić u rukopisu ili urednik izdanja?

Dva obilježja Dragišićeva djela: europski odjek i hrvatska iznimka

Dragišićevu su filozofskom i teološkom djelu upravo »obrambene knjige« (*libri defensorii*) priskrbile europski odjek i humanistički značaj. Omiljena književna vrsta bio mu je platonički dijalog. Iskustvo dvostrukoga progona, iz rođene zemlje Bosne i iz redovničke obitelji u Firenci, osnažilo je Dragišića da ustraje u obrani napadnutih i osumnjičenih onda kad je jednostavnije bilo odšutjeti. Tako treba odgovoriti i na pitanje: što su Dragišiću značili Bessarion, Pico, Savonarola i Reuchlin? Njegov se filozofski i teološki sud očekivao i zašlužio je priznanja velikih suvremenika — prvaka europskoga humanizma Bessariona, Ficina i Erazma.

U duhovnoj baštini hrvatskoga *quattrocenta* Dragišićeva ostvarenja u Dubrovniku zauzimaju iznimjan položaj. Dok je Ivan Stojković govorio na saborima u Paviji, Sieni i Baselu, dok je Benedikt Kotruljević pisao u Napulju i dok je Nikola Modruški sastavljaо svoje spise u Veneciji i gradovima Crkvene države, dotle je Dragišić, izabравši Dubrovnik kao blagoslovljeno mjesto svoga progonstva, jedini među tom četvoricom hrvatskih umnika 15. stoljeća stvarao na hrvatskom tlu, a ono što je stvorio na hrvatskom tlu i objavljivao, dakako u inozemstvu. Za Dragišićeva dubrovačkog progonstva nastale su tri inkunabule i jedna *cinquecentina*, dok mu se planovi da napiše *Etiku i Politiku* nisu ostvarili.

simi viri Ioannis Reuchlin, ff. b4v-c1r, na f. b4v: »Ille ego qui, cum Calliensis essem episcopus et Sanctae Crucis Cardinalis reverendissimi, sedisque Apostolicae legati meritissimi vestigia sequerer, Germanicas contemplationes, quarum altera de Christianae victoriae vexillo, altera de virginis matris Assumptione mirificos tractatus continebit, edidi.« Usp. Šojat, *De voluntate hominis etusque praeminentia et dominatione in anima secundum Georgium Dragišić*, p. 49; Pandžić, »Život i djela Jurja Dragišića«, p. 15.

47 Dragišić, *Artis dialecticae paecepta vetera ac nova*, f. IIr: »Quia teneris, ut dici solet, unguiculis, cum in aliis disciplinis, tum in hac facultate, Romae, Parisii, Oxoniae, Florentiae, Bononiae, Papiae, Patavii, Urbini, Ferrariae, et tandem iterum Romae versatus sum et ut omnes tempestatis huius homines sciunt consenui.« Usp. Šojat, *De voluntate hominis eiusque praeminentia et dominatione in anima secundum Georgium Dragišić*, p. 32; Pandžić, »Život i djela Jurja Dragišića«, p. 7.

Karlo Pucić Dubrovčanin**Čitatelju**

Ako zborove anđela, uz to družinu višnju,
Nebeskih bića čud zaželi spoznati tko,
Neka pročita knjigu što resi je latinski jezik,
Neka za pomni duh otvori učeni rad
Koji je vrsnim umijećem izdao Dragišić Juraj.
Njemu za takav trud vječna će pripasti čast.
Tolike tajne gornjega svijeta oslika, te ih,
Uza spoznanja sva, dosjetljiv iskaže um.
Toliko toga što vrijedno je znati pridoda svoga
Neznano štono bje, skrito u vjekovâ mrak.
Ono, što Skot su i Toma mutnije iznijeli svijetu,
Jasnije prikaže on, kićen mu posluži rijek.

Izvor:

Georgeus Benignus Ordinis Minorum [=Juraj Dragišić], *De natura coelestium spirituum quos angelos vocamus* (Florentiae: [Bartholomaeus de Libris], 1489), f. [1v–2r].

Prepjevao s latinskoga: Ivica Martinović

Damjan Beneša

Jurju Dragišiću Salviatiju

Zapamti, ono što Duns je Scot dalekim Britima bio,
 Učeni Aurel što Mauru bio je svom,
 Dalmatskim što je valima Jeronim vatreći bio,
 Ambroz što bio jest senonskom narodu svom,
 Jednako, prečasni Jurju, priznajem, značiš ti nama,
 Jedini sada si ti ilirski veliki sjaj.
 Dano ti spoznati koje Gromovnik imade tajne,
 Uz to ti dano još slušati anđelâ zbor.¹
 Rekli su za te: Dragišić dobar je, bistar je, mudar,
 Čuven. U ovaj čas zdušan za svaku je stvar.
 Slavljen u gradu² što tijek mu vodení otkriva ime,
 Lorenzu³ omilje ti, Cosimo bjo mu djed.
 Nicejski ljubitelj čestite mudrosti⁴ podupre tebe,
 Urbinski krijepi te knez⁵, bijesni što tjera ga Mars.
 Imao, dakle, si sve što je imati mogao putnik.
 Živima dano što jest — uspjehe postiže sve!

Izvor:

Damianus Benessius, »Ad Georgeum Benignum Salviatum«, u: Georgeus Benignus Ordinis Minorum = Juraj Dragišić, *De natura caelestium spirituum quos angelos vocamus* (Florentiae: Bartholomaeus de Libris, 1489), f. q8rb.

Prepjevao s latinskoga i popratio bilješkama: Ivica Martinović

1 andelâ, zbor, *angelicos... choros* — tema teološkog djela *De natura angelica* (*O anđeoskoj naravi*) Jurja Dragišića, kojemu je u pohvalu Damjan Beneša sastavio ovaj epigram, objavljen na posljednjem listu i u posljednjem stupcu Dragišićeva djela

2 u gradu što tijek mu vodení otkriva ime, *Fluentina in urbe* — Firenca

3 Lorenzu, *Laurus* — Lorenzo Medici *il Magnifico*

4 Nicejski ljubitelj čestite mudrosti, *Nicenus sophiae... amator honestae* — kardinal Bessarion koji je kao nadbiskup Niceje došao na firentinski sabor ujedinjenja kršćanskoga Zapada i Istoka pa nakon neuspjeha sabora ostao u Italiji i postao kardinalom i zamalo papom

5 urbinski... knez, *Dux Urbini* — Guidobaldo da Montefeltro sklon ratnim okršajima, Dragišićev učenik u vrijeme njegova urbinskoga razdoblja